

OKOVI NORIŠKO-PANONSKE ŽENSKE NOŠE, ODKRITI V MAČKOVCU PRI ŽUŽEMBERKU

SONJA PETRU

Narodni muzej, Ljubljana

V tem sestavku¹ bi želela opozoriti na nekaj predmetov iz rimske dobe, ki imajo karakteristične poteze materialne kulture in sodijo po svoji uporabi k noši domorodnega prebivalstva. V mislih imam pasne spone in druge okrasne našitke, ki so jih našli v Mačkovcu pri Žužemberku in do sedaj še niso bili objavljeni. Sodeč po pripisu R. Ložarja v inv. knjigi Nm Ljubljana, so bili najdeni leta 1941. Ker gre očitno za garnituro noriško-panonske noše, lahko domnevamo, da je ohranjena skupina del pridatkov nekega ženskega zgodnjericanskega žganega groba. Žal R. Ložar k tej skupini predmetov ni podrobneje opisal okoliščin najdbe.

Medtem ko je bil ta sestavek že obravnavan na kolokviju in izročen redakciji za tisk, je izšla obsežna sintetična obravnava J. Garbscha, *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*; v njej podaja avtor tudi v sestavku omenjeno gradivo na tabeli 43 in ga kronološko vrednoti. Ker pa sem v tem sestavku nakazala nekatera etnična in umetnostnozgodovinska vprašanja, kakor se nam kažejo po analizi tega gradiva, ki jih pa J. Garbsch ne detajlira zaradi obsežnosti prostora, na katerem se pojavljajo, sem se odločila za pričujočo objavo.

K tipično keltski pasni dekoraciji sodijo:² v predrti tehniki izdelana pasna spona, običajno z dvema ali tremi roglji, podolgovat okov šarnirja, mandeljnasto oblikovani vmesni členi, gumbi, noriško-panonske fibule³ in zaključki pasu; o tem bo podrobneje govoril kolega I. Puš. Pravilnost domneve, da pripadajo ti predmeti k domorodni ženski noši, je dokazal med prvimi V. Geramb, *Steierisches Trachtenbuch*, Graz 1932, 12 ss., na podlagi opažanj noše na reliefih in kipih. To so kasneje dokazale tudi študije o razširjenosti predmetov tega tipa na območju Vzhodnih Alp.

Za lažjo predstavo bi podala podrobnejši opis predmetov, odkritih v Mačkovcu pri Žužemberku, ki jim priključujem, ker ga v sestavu iz Mačkovca ni, še mandeljnast okov iz Drnovega.

¹ Prebran na kolokviju Kelti v Sloveniji dne 13. oktobra 1964 v Mariboru.

² L. Nagy, *Szécsényi csat, Archeologiai Értesítő* 42, 1928, 215 ss.

R. Noll, *Norisch-pannonische Gürtelbeschläge, Carinthia* I, 147, 1957, 128 ss.

³ E. v. Patek, *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien* (Diss. Pann. II/19, 1942) karta razprostranjenosti posameznih tipov noriško-panonskih fibul na str. 281.

1. Bronasta pasna spona s pritrjevalcem na jermen. Kvadratni oziroma pravokotni v predrti tehniki ornamentirani del je močno fragmentaren in zaključen proti sponi v profiliran, nazaj uvihan votli del. Na robu pravokotne plošče so vidne na vsaki strani po štiri luknjice za zakovice. Ornamentne ploščice so v predrti tehniki narejeni ozki pravokotniki. Uviti, votli del je na zunanji strani ob robovih in v sredini okrašen s prečnimi žlebiči, obe vmesni polji pa izpolnjujejo rahlo uviti žeblički. V ta del je vstavljen zadnji člen spona. Krajši stranici spona sta v sredini na pregibu okrašeni s plastično profilacijo. Iz nazaj uvite spodnje stranice izhajata dva roglja v podobi shematizirane živalske glave (inv. št. Nm Lj P 7091; T. 1: 1).

1a. Nasprotni del spona je bil podoben člen, imel pa je namesto stiliziranih živalskih glav zanke, v katere so vdeli roglje preje opisane spona.⁴ Od tega dela se je ohranil med gradivom iz Mačkovca le polkrožno usločen del pločevine, ki je držala člen z zankami (inv. št. Nm Lj P 7093; T. 1: 2).

2. Podolgovat, fragmentarno ohranjen bronast okov, narejen iz polkrožno usločene pločevine (inv. št. Nm Lj P 7094; T. 1: 3). Na zgornji strani je ornamentiran s polkrožnimi in prečnimi vrezi. Profilirani zaključek je ornamentiran s stilizirano živalsko glavo. Ohranjeni sta tudi na zaključku večja in v sredi okova manjša luknja za zakovico.

3. Dva polkrožna gumba, narejena iz tanke bronaste pločevine (inv. št. Nm Lj P 7092a, b). Iz sredine polkrožne glavičice izhajata na spodnji strani trn, ki je na koncu vedno uvihan nazaj, ker je bil pritrjen na usnjeno podlogo (T. 1: 4, 5).

4. Mandeljasto oblikovan bronast okov narejen iz polkrožno usločene pločevine. Proti koncema se zoži in je na tem mestu ornamentiran s profilacijo. Na prehodu v zožujoči se del so luknjice za zakovice (inv. št. Nm Lj R 71; T. 1: 7).

5. Bronast podolgovat obesek na koncu pasu. Zgornja polovica je precepljena, vanjo je bil vstavljen usnjeni del pasu. Na spodnji strani je navadno valjaste oblike in večkrat profiliran. O njem bo, kot sem že omenila, obširneje pisal I. Puš.

Za vse kovinske predmete noriško-panonske ženske noše je značilen zlasti njih okras. Najbolj značilen in obdelan je okras, izdelan v predrti tehniki pri noriško-panonskih fibulah in podolgovatih pasnih sponah. Sestoji iz ponavljajočih se geometričnih vzorcev, ki razčlenjujejo ploske površine. Geometrijsko zasnovani vzorec, izdelan v vseh detajlih, deluje dekorativno in plemeniti videz predmeta. Značilen je za vse noriške pokrajine. Tehnika sama pa se tudi kasneje v poznorimski kulturi široko razmahne. Saj jo srečujemo na različnih izdelkih umetnega kovaštva.⁵

Vendar se želim ustaviti predvsem pri okrasu podolgovatih okovov. Tudi pri njih je ornament sestavljen iz geometrijskih vzorcev, podrejenih obliki predmeta. Pri vseh okovih te vrste se pričinja simetrični ornament v sredini okova. Ker pa so lahko okovi narejeni iz enega kosa ali iz dveh, pri teh je tečaj v sredini, je tudi okras deljen. Pri okovih brez tečajev je

⁴ Glej zelo ilustrativen primerek pri I. Hunyadi, *Die Kelten im Karpatenbecken* (Diss. Pann. II/18, 1942, Tafelband), T. XXXV, 15 in 16.

⁵ A. Mócsy, *Pannonia* v RE suppl. IX (1962), 675.

lahko sestavljen zgolj iz vzporednih drobnih kanelur, ki uvito potekajo iz enega na drugi konec; pri tem posnema ta okras tordirano površino in ostaja poglaviten vzdolžni okras tudi pri drugih okovih. Drugi način ornamentiranja enodelnih oblik je, da so v sredini večkrat profilirani; pri tem zavzema osrednje mesto najbolj debelo rebro, navzven pa si sledijo vedno tanjše profilacije. Tudi pri dvodelnih oblikah je na pregibu ohranjena

Sl. 1. Trebnje, zaključek rimskega nagrobnika, vzdian v farni cerkvi
Abb. 1. Trebnje, der in die Mauer der Pfarrkirche eingebaute Abschlußteil eines römischen Grabsteines

prečna profilacija, sam tečaj pa ima večinoma vzdolžne kanelure. Pred zaključkom je znova prečna profilacija, ki z močnejšo odebelitvijo prehaja v konico v obliki vaze. Samo na tem delu okova se pojavljajo tudi shematizirane živalske glave, kot ga kaže primerek iz Drnovega na T. 1: 6 (inv. št. Nm Lj R 69). Te maske so tipičen izraz latenskega stila; pri tem vidimo, da se figuralni motiv podreja skupni likovni ideji. Ravno v tem umetnostnem izrazu in ideji, ki tiči predvsem v podedovanih likovnih izročilih in so bila domorodnemu keltskemu življu na našem prostoru v rimski dobi dobro poznana, se manifestira hotenje in podajanje okrasa takratnega izdelovalca. Čeprav deluje conalno zasnovana ornamentika, sestavljena iz niza geometričnih likov, izdelanih v predrti tehniki, ali iz vzporednih reber naspro-

tujoče običajni razgibani keltski dekoraciji, predvsem pri tako imenovanem Waldalgesheim ali madžarskem arabeskem stilu, vidimo, da si je skušal izdelovalec pomagati s tem, da je razčlenjeval ta okras z vodoravnimi ali navpičnimi progami, ki sicer sam okras členijo, ostaja pa še vedno podrejen osnovnemu konceptu likovne obravnave. To podrejanje osrednji motiviki ornamenta in ideji podajanja srečujemo tudi pri okrasnih ploščah, kjer je osnova okrasa krivulja in njene linearne modifikacije: pramen, valovnica, vitica itd. Tu se tudi najbolj izraža koncept keltske umetnosti, ki je dekorativen in pretežno dvodimensionalen.

Ornament, sestavljen iz uvitih kanelur, posebno izstopa pri enodelnih okovih in nakazuje lahko tudi funkcijo samega predmeta. Uviti žlebovi nas spominjajo na tordirane ovratnice pri Keltih, ki so dobile po tem ornamentu tudi ime torques. Ker pa imamo v našem primeru opraviti s predmetom, tipičnim za žensko nošo, je bil predmet morda v podobni rabi, dasi ni imel tistega pomena, kot ga je imel torques pri moških. Zato je tudi spremenjena oblika. Žal iz lege predmetov v grobovih tej domnevi ne moremo dati trdne opore, pač pa nam bodo rešitve lahko pokazali nagrobni reliefi in kipi, kjer so žene domorodnega prebivalstva prikazane v svoji značilni keltski noši. Ker bi presegalo namen tega sestavka, ki sem ga začela pisati predvsem zaradi garniture iz Žužemberka, enega najbolj jugozahodnih najdišč, se s kamnitimi spomeniki nisem posebej ukvarjala. Omenim le, da je ohranjen v farni cerkvi v Trebnjem zelo lep zaključek nagrobnika, na katerem je upodobljeno žensko doprsje; na njem so mimo opisanih členov še ogrlica z lunulastim obeskom v sredini in značilno, peči podobno keltsko pokrivalo (sl. 1). Iz vsega tega vidimo, da se tudi pri teh drobnih predmetih ohranja latenski stil in da so torej produkt keltske umetnostne dediščine.

Iz že do sedaj poznanih kart razprostranjenosti posameznih členov noriške noše, objavljenih pri E. v. Patek,⁶ L. Nagyju,⁷ R. Nollu,⁸ R. Nierhausu⁹ in J. Garbschu,¹⁰ vidimo, da se dobijo ti členi v večji množini na območju Vzhodnih Alp: pri tem izstopajo predvsem tri skupine, in to zahodno od Nežiderskega jezera, v okolici Flavie Solve in na Dolenjskem. Pri tem pa moremo upoštevati, da so najdbe iz antičnih središč Aquileje, Emone, Siscije le najdbe, ki za okoliš navedenih središč niso značilne. Za soško-primorsko območje so značilne v poznolatskem obdobju posebne pasne spone, ki jih je obdelal J. Werner v Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 101, 1961, 143 ss. V tem sestavku dokazuje, kar je ugotovil za materialno kulturo tega prostora v poznolatskem in zgodnjem rimskem obdobju tudi S. Gabrovec,¹¹ posebnost v noši tega področja, ki se v posameznostih razlikujejo od sosednje noše na Dolenjskem in Štajerskem.

⁶ E. v. Patek, o. c.

⁷ L. Nagy, o. c.

⁸ R. Noll, o. c.

⁹ R. Nierhaus, Eine spätlatenzeitliche Riemenzunge der Stradonitz-Kultur von Grabenstetten, Fundberichte aus Schwaben, NF 14, 1957, 100 ss.

¹⁰ J. Garbsch, o. c., kjer pa je tudi navedena vsa literatura, ki obravnava noriško-panonsko žensko nošo.

¹¹ S. Gabrovec, Dvoje grobov iz Volarij pri Tolminu, AV 11—12, 1960—1961, 15 ss.

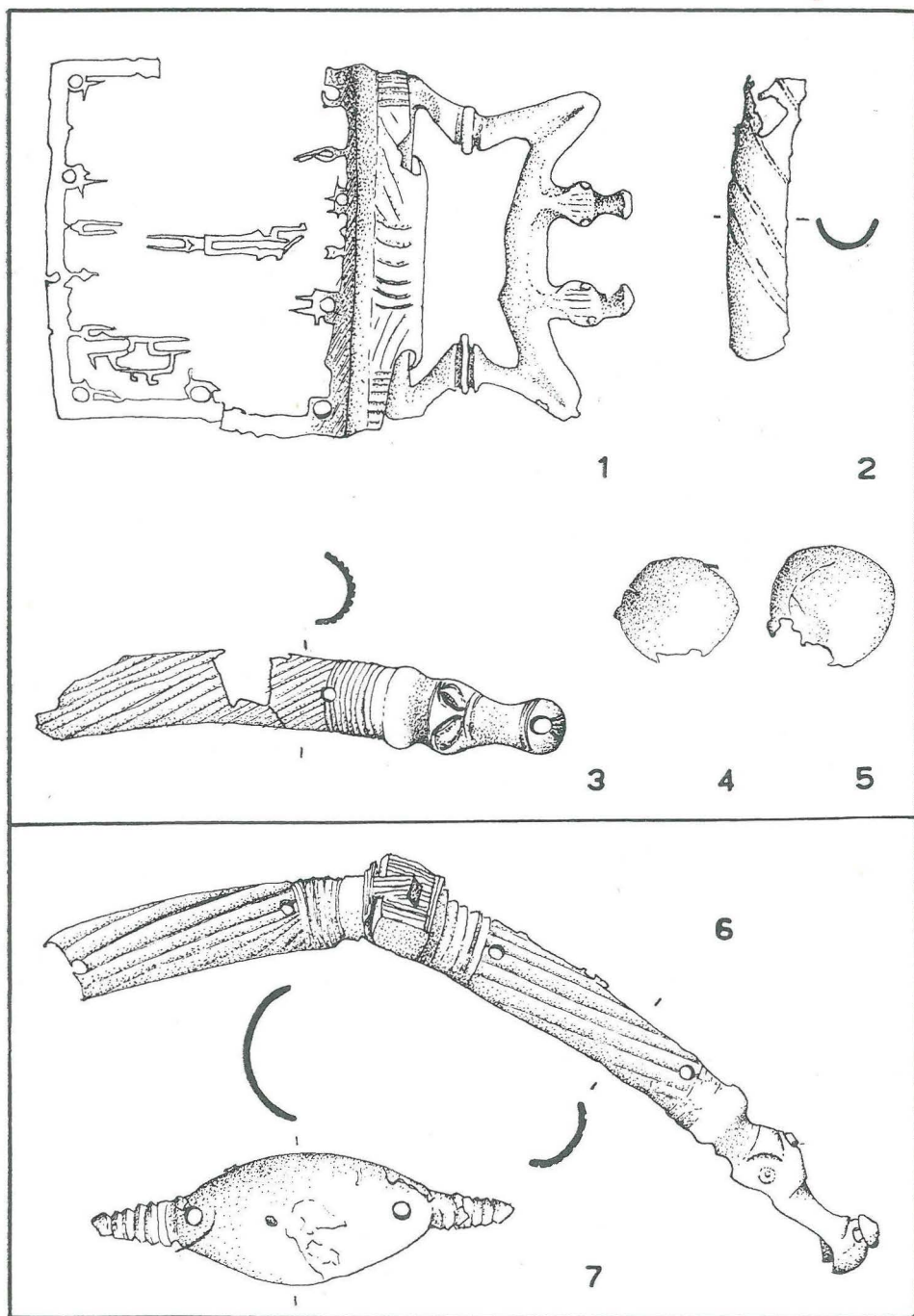
ZUSAMMENFASSUNG

Ein norisch-pannonischer Gürtelbeschlag aus Mačkovec bei Žužemberk

In diesem Aufsatz wünsche ich auf einige römische, mit charakteristischen Zügen der keltischen Materialkultur und nach deren Gebrauch den bodenbeständigen Einwohnertrachten zugehörenden Gegenstände aufmerksam zu machen. Gemeint sind Gürtelspangen und andere Zierapplikationen, gleich denen aus Mačkovec bei Žužemberk, die Beigaben in einem weiblichen frühromischen Brandgrab darstellten.

Da die Ergebnisse der Forschung bei J. Garbsch vollständig zergliedert worden sind, lenkten wir — an unseren Beispielen — die Aufmerksamkeit auf die kunsthistorische Wertung. Interessant ist bei dieser Betrachtung das blitzartige Vorkommen von Gliedern der norisch-pannonischen Frauentracht für die wir in unserem früheren latènezeitlichen Materiale keine Analogien vorfinden. Dennoch wiedergibt die zoomorphe Ornamentik klar den Konzept keltischer Kunst, die man in diesem Fall als dekorativ und zweidimensionell betrachten kann und sich auch das figurale Motiv der gemeinsamen Ausdrucks-idee unterordnet.

Aus den bis jetzt bereits bekannten Verbreitungskarten einzelner Glieder der norischen Tracht, veröffentlicht von L. Nagy, R. Noll, R. Nierhaus und H. Garbsch, ist ersichtlich, daß besonders drei Gruppen hervortreten u. zw. westlich von Neusiedlersee, in der Umgebung von Flavia Solva und im Unterkrain. Dabei müssen wir aber beachten, daß Funde aus antiken Zentren von Aquileia, Emona und Siscia nur Funde darstellen, die für den Umkreis der angeführten Mittelpunkte nicht charakteristisch sind. Für den küstenländischen Isonzobereich sind in der späteren Latènezeit besondere, von J. Werner bearbeitete Gürtelspangen bezeichnend. In seinem Bericht beweist er — was für die Materialkultur dieses Raumes im Spätlatène und früher Römerzeit auch S. Gabrovec festgestellt hat — die Trachtenbesonderheit dieses Gebietes, die sich in Einzelheiten von der im benachbarten Unterkrain und Steiermark unterscheidet.

Sl. 1—5 Mačkovec pri Žužemberku, 6—7 Drnovo; vse $\frac{1}{4}$
 Bl. 1—5 Mačkovec bei Žužemberk, 6—7 Drnovo; alles $\frac{1}{4}$